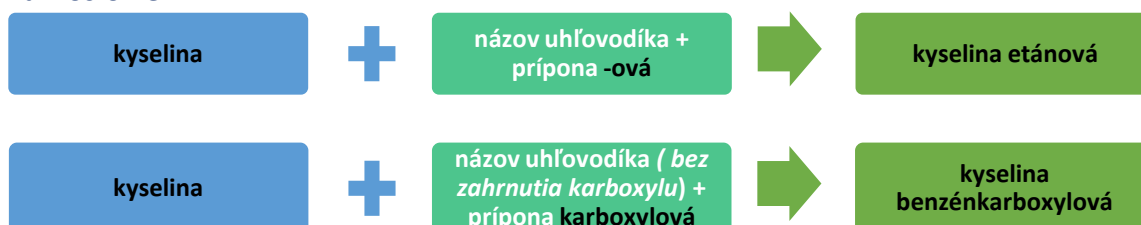

CHE2 IX.	Deriváty uhľovodíkov
CHE2 IX. 6	Karboxylové kyseliny

- Deriváty uhľovodíkov s charakteristickou **karboxylovou skupinou -COOH (karboxyl)**, zloženej z karbonylovej a hydroxylovej skupiny
- R- alkyl, aryl, vodík

Názvoslovie

Triviálne názvy vybraných karboxylových kyselín			
Systémový názov	Triviálny názov	Systémový názov	Triviálny názov
metánová	mravčia	benzén-1,4- dikarboxylová	tereftalová
etánová	octová	benzén-1,2- dikarboxylová	ftalová
propánová	propionová	butánová	maslová
etándiová	šťavelová	hexadekánová	palmitová
benzén karboxylová	benzoová	oktadekánová	stearová
hexándiová	adipová	cis- 9-oktadecénová	olejová

Rozdelenie kyselín

1.podľa uhľovodíkového zvyšku viazaného na karboxyl	
a. alifatické- nasýtené a nenasýtené	b. aromatické

2. Podľa počtu karboxylových kyselín	
a. jednosýtne- monokarboxylové	b. viacšýtne- dikarboxylové, trikarboxylové...

Štruktúra karboxylovej kyseliny

- **planárna** molekula, väzby C- O rovnocenné, rovnako dlhé, **záporný náboj na O rovnomerne rozložený**
- jeden elektrónový pár na kyslíku zapojený do **konjugácie s π elektrónmi C= O**:
  1. zmenšenie δ^+ na karboxylovom uhlíku ....**-COOH menej reaktívna k nukleofilnému činidlu ako karbonylová**
  2. polarizácia -O-H väzby a zvýšená reaktivita kyslíka – **vyššia kyslosť kyselín ako u alkoholov**

Fyzikálne vlastnosti

- rozpustnosť klesá s rastúcim uhľovodíkovým reťazcom (*nižšie dobre kvôli vodíkovým mostíkom*)
- TV- vyššia vďaka tvorbe vodíkových väzieb v ich diméroch (*v kvapalnom skupenstve*)
- TT- s párnym počtom C vyššie kvôli van der Waalsovým silám

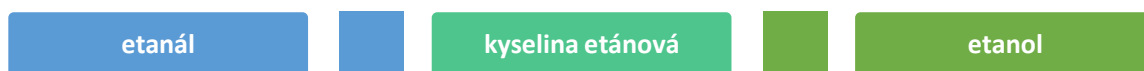
Chemické vlastnosti

1. Bázicita kyselín- v prítomnosti silnejších kyselín prijíma H^+ - správa sa ako **zásada**

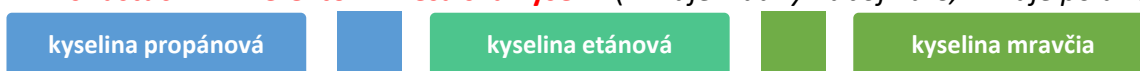
2. Polarita väzby O-H- polárna skupina (*rozdielne hodnoty elektronegativity atómov, čiastkové náboje*)

3. Kyslosť karboxylových kyselín

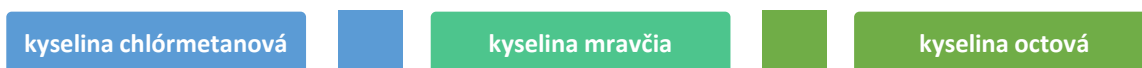
- ľahké odštiepenie H^+ z karboxylovej kyseliny
- slabé kyseliny- viac ako H_2CO_3 , menej ako HCl, H_2SO_4 ,
- silnejšie kyseliny ako alkoholy

Faktory vplývajúce na silu kyselín

- charakter a dĺžka uhľovodíkového reťazca naviazaného na – COOH
  - **s rastúcim + I-efektom klesá sila kyselín** (znižuje kladný náboj na C, znižuje polaritu)

- **elektroakceptorové skupiny (s -I efektom) zvyšujú, elektrodonorné (s + I efektom) znižujú silu kyselín**

- **Kyslosť kyseliny zvyšuje prítomnosť:**
  1. aromatického jadra zvyšuje kyslosť kyseliny
  2. druhého substituenta s – M efektom na aromatickom jadre
  3. násobnej väzby

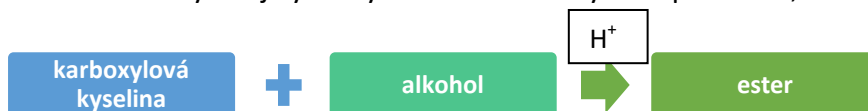
Typické reakcie karboxylových kyselín

1. Neutralizácia

- reakcia kyselín so zásadou, vznik solí karboxylových kyselín

2. Esterifikácia

- reakcia karboxylovej kyseliny s alkoholom v kyslom prostredí, vznik esterov

Mechanizmus:

- V kyslom prostredí
- S_N s adično-eliminačným priebehom
  - Nukleofilná adícia alkoholu (*slabý nukleofil alkohol na karbonylový uhlík*)
  - Eliminácia vody- dehydratácia (*odstránením vody posun rovnováhy k produktom .... zvýšenie výťažku esteru*)
- Vratná reakcia

Hydrolyza esterov

1. Kyslá hydrolyza- premena esteru pôsobením zriedenej kyseliny- vznik pôvodných látok

2. Zásaditá hydrolyza (zmydelňovanie)- pôsobením zásady na ester, vznik alkoholu a soli (príprava mydiel)

3. Vznik halogenidov kyselín

4. Vznik amidov kyselín

5. Reakcie kyselín pri zahrievaní

A. dehydratácia- vznik anhydridov

- Odštiepenie molekuly vody
  - a. **Monokarboxylové**

- b. **Dikarboxylové C₄-C₅**

B.dekarboxylácia- vznik nižších kyselín

- odštiepenie molekuly CO₂ z karboxylu
- **dikarboxylové C₂-C₃**

C.dekarboxylácia + dehydratácia- nad C₆

6. redoxné reakcie – oxidácii nepodliehajú, redukcia iba silnými redukčnými činidlami

Zástupcovia

Kyselina metánová (mravčia)

- Bezfarebná kvapalina, ostro zapáchajúca, dobre rozpustná vo vode (*ale aj v org. rozpúšťadlách*)
- **súčasť jedu blanokřídlcov** (*mravce, osy, včely*)- spôsobuje pálenie pokožky, nachádza sa aj v prhlave
- redukčné vlastnosti (*obsahuje aj aldehydovú skupinu*)
- **využitie:**
  1. textilný a kožiarsky priemysel (*čistenie kože*)
  2. konzervovanie potravín (*baktericídne účinky*)
  3. včelári na ochranu včelstva pred chorobami
  4. estery (*malinová a rumová vôňa*)

Kyselina etánová(octová)

- bezfarebná kvapalina, štiplavo zapáchajúca, žieravina a horľavina
- 10x slabšia ako mravčia, s vodou neobmedzene miešateľná
- vzniká oxidáciou etanolu (*víno zmení chuť aj vôňu*)
- koncentrovaná sa volá ľadová
- **Využitie**
  1. Plasty, syntetické vlákna, liečivá (*acylpyrín*), drogy (*heroín*), lepidlá a laky, farbenie tkanín, organické syntézy
  2. soli octany (*v lekárske na opuchy*)
  3. Rozpúšťadlo
  4. 8% roztok = ocot- dochucovanie jedla, konzervovanie potravín
  5. odstránenie vodného kameňa, čistenie
  6. estery (*vôňa banánov, hrušiek, pomarančov*)

Kyselina butánová(maslová)

- Olejovitá kvapalina, nepríjemný zápach
- Viazaná v esteroch v masle (*pri starnutí/žltnutí tukov sa uvoľňuje a spôsobuje zápach*)
- **Využitie**- estery v potravinárstve, kozmetika (*voňavky*), chemická ochrana plotov okolo diaľníc pred zverov

Kyselina etándiová (šťavelová, oxálová)

- Toxická (*solí- šťavelany poškadzujú obličky*)- obličkové kamene
- Vo forme solí v rastlinách
- **Využitie**: titrácie v laboratóriu- manganometria, morene a bielenie dreva, odstraňovače hrdze, včelári na ochranu úľov proti chorobám

Kyselina benzoová

- Biela kryštalická látka
- **Využitie**
  1. Konzervant v potravinárstve (*kedysi v energetických nápojoch- hyperaktivita, alergie*)
  2. ochrana proti plesniam a kvasinkám
  3. východisková látka v organických syntézach(*fenol*)
  4. Liečivá, repelenty, kozmetika

Kyselina tereftalová

- **Využitie**: výroba polyetyléntereftalátu(*surovina na polyesterové vlákna, PET fľaš*)

Mastné kyseliny

- karboxylové kyseliny s vyšším počtom atómov uhlíka (*v lipidoch od C₁₂*)
- monokarboxylové, alifatické, párny počet atómov uhlíka (*na výživu preferované cis izoméry kyselín*)

Rozdelenie mastných kyselín:

nasýtené	palmitová	$CH_3(CH_2)_{14}COOH$
	stearová	$CH_3(CH_2)_{16}COOH$
nenasýtená	olejová	$CH_3(CH_2)_7CH=CH(CH_2)_7COOH$
	linolová	$CH_3(CH_2)_4CH=CHCH_2CH=CH(CH_2)_7COOH$
	linolénová	$CH_3CH_2(CH=CHCH_2)_3(CH_2)_6COOH$

Esenciálne mastné kyseliny

- **masťné karboxylové kyseliny s viac ako jednou násobnou väzbou medzi atómami uhlíka**
- organizmus ich nedokáže syntetizovať (*potrebný príjem potravou*)
- čím vyšší obsah v lipidoch, tým biologická hodnota lipidov väčšia, neukladajú sa vo forme telesného tuku
- protizápalový, ochranný a stimulačný účinok na telo

ω-3, 6-masťné kyseliny

- **esenciálne masťné kyseliny s jednou z násobných väzieb v polohe 3 alebo 6, na omega- konci uhľovodíkového reťazca**
- výživovo vhodnejšie ω-3 kyseliny
- význam- pozitívny účinok na imunitu, úprava hladiny cholesterolu, protizápalový účinok, prevencia voči kardiovaskulárnym ochoreniam
- zdroj- ryby, ľanové semená, rybáci tuk, vajcia, mlieko
- *napr. kyselina alfa- linolénová (oktadeka-9,12,15-triénová)*